

Александар Крел

Етнографски институт САНУ, Београд
eisanu@ei.ac.rs

БИЛИ БИСМО И КИНЕЗИ, САМО ДА НАС ОСТАВЕ НА МИРУ: (РЕ)КОНСТРУКЦИЈА ЕТНИЧКОГ ИДЕНТИТЕТА НЕМАЦА У ВОЈВОДИНИ

Апстракт: Поштовани читаоци, текст који се налази пред вама има два основна циља. Први је да вас упознам са мотивима који су ме подстакли да се у овом периоду мога научно-истраживачког рада бавим питањима везаним за етнички идентитет Немаца у Војводини. Други његов циљ јесте да, у кратким цртама, представи резултате мојег досадашњег истраживања етничког идентитета немачке националне мањине у Војводини и да у сажетој форми прикаже најзначајније смернице којима су одређени његов теоријски и методолошки оквир, те да изнесе основни ток прикупљања емпиријских података на самом терену.*

Кључне речи: немачка национална мањина, Немци, Војводина, конструкција етничког идентитета, стратегије етничког идентитета, етничка мимикрија, етнички трансфер.

Кратак преглед досадашњих истраживања етничког идентитета у Етнографском институту САНУ

У шездесетогодишњој историји Етнографског института САНУ, установе у којој радим као један од њених запослених сарадника, распон истраживачких тема из области етнологије, а последње две деценије и антропологије, био је веома широк.¹ Један део истраживача ове научне

* Рад је - написан на платформи предавања, које сам љубазношћу својих колега са Одељења за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду, а на основу њиховог позива, имао прилику да одржим 16.04. 2009. године, у оквиру циклуса *Антрополошка агора* – настао као резултат рада на пројекту *Етницитет: савремени процеси у Србији, суседним земљама и дијаспори*, (број 147023) финансираног од стране Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије.

¹ Видети Прелић 2008а, 9-25.

институције средином седамдесетих година 20. века је почео да своја истраживања усмерава ка проучавању етничких мањина и етничких група у тадашњој СФРЈ – тачније њеној конститутивној републици Србији. Резултати њихових истраживачких напора представљени су у бројним радовима који су светлост дана угледали у значајним научним публикацијама у земљи и иностранству. Посебну вредност и праву ризницу података о етничком и културном идентитету етничких мањина са поменутог простора чине монографије написане од стране мојих колега – претходника.²

Упоредо са тим, зачињу се идеје о потоњим истраживањима српске мањине у суседним земљама и исељеништву.³ Ова истраживања, спроведена осамдесетих и деведесетих година 20. века, међу српским исељеницима у Сједињеним Америчким Државама, Канади и Мађарској⁴, означила су промену парадигме у испитивању етничких феномена међу сарадницима Етнографског института, јер горе поменуте ауторке одбацују дотадашњи приступ по коме се етнички идентитет посматране заједнице сагледавао "кроз призму објективно постојећег етноса или етничке групе" (Прелић 2008а, 19) и инсистирају на његовом посматрању "кроз призму контекстуализованих субјективних процеса етничких идентификација и симболизација" (исто).

Деведесетих година 20. века због недостатка материјалних средстава, истраживања међу Србима у дијаспори су обустављена. Међутим, и поред тога, у то време младој сарадници Етнографског института Гордани Благојевић пошло је за руком да, у јесен 2000. године, успешно обави теренско истраживање међу Србима у Калифорнији и да резултате прикупљене том приликом представи у истоименој монографији (в. Благојевић 2005). Недуго затим, Гордана Благојевић је спровела ново истраживање међу Србима у дијаспори. Овога пута, она је у центар свога истраживачког интересовања поставила етнички идентитет српских исељеника у Грчкој.⁵

² О етнолошким истраживањима етничког идентитета из домена рада Етнографског института САНУ опширније видети у Радојичић 2007, 393-400.

³ Идејни и покретачки импулс овим истраживањима дали су тадашњи директор Етнографског института САНУ, проф. др Петар Влаховић и др Душан Дрљача, у то време сарадник института.

⁴ Реч је о драгоценим истраживањима етничког идентитета Срба у дијаспори, која су спровеле моје колегинице, дугогодишње сараднице Етнографског института САНУ, Мирослава Лукић-Крстановић, Мирјана Павловић и Младена Прелић. Види: Павловић 1990; Лукић-Крстановић 1992; Прелић 1995; Прелић 2008.

⁵ Резултати поменутог истраживања представљени су у Благојевић 2006.

Дакле, на основу овог кратког прегледа досадашњих истраживања етничког идентитета спроведених од стране сарадника Етнографског института САНУ стиче се јасан закључак да испитивања етничитета заузимају значајно место у научном опусу установе у којој радим. Дуга и плодносна традиција истраживања етничког идентитета на Етнографском институту САНУ, у значајној мери определила ме је да се и сам окушам у једном таквом подухвату – истраживању етничког идентитета једне од бројних националних мањина које живе у Војводини, на самом почетку 21. века.

Зашто сам се определио баш за истраживање етничког идентитета немачке националне мањине у Војводини?

Приликом пријављивања истраживачке теме за пројекат *Етницитет: савремени процеси у Србији, суседним земљама и дијаспори* (број 147023), финансиран од стране Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије, одлучио сам да се бавим истраживањем етничког идентитета Немаца у Војводини. Такву одлуку донео сам подстакнут дугогодишњим успешним истраживањима етничитета мојих колега са института. Наравно, на њено доношење утицало је још неколико битних разлога, при чему су неки од њих за мене представљали научни изазов, док се за друге може рећи да су ствар личног избора.

Упркос чињеници да се у делу научне јавности могу чути коментари да је етнологско и/или антрополошко истраживање етничитета превазиђено, јер је о њему до сада све речено или пак, у политичким круговима у којима преовлађује мишљење да је етнички идентитет – у ери опште глобализације - застарела ствар, држим да питање етничког идентитета у друштву какво је наше не губи на значају, него да оно представља један од кључних фактора његовог даљег развитака.

Наиме, општа друштвена криза – обележена екстремним економским, политичким условима и на врхунцу ратним сукобима – каква је владала на територији бивше СФРЈ деведесетих година 20. века, стоји у директној вези са бујањем етничких идентитета свих некада "братских народа и народности" бивше државе. Проблематика етничког идентитета посебно се актуелизује у условима какви су данас присутни у свим новоформираним државама – наследницама некадашње СФРЈ – када је, након стишавања етничког набоја и сплашњавања националне еуфорије, у њима дошло до демокртизације друштва и евроинтеграционих процеса.

Осим тога, у актуелним друштвеним условима потенцира се и међусобни однос општег и локалног идентитета припадника мањинских заједница, у коме - посебно у северној српској покрајини Војводини – етнички идентитет може играти значајну улогу. Дакле, простор на којем се

налазимо и опште прилике које у њему владају представљају повољну "лабараторију" у којој истраживач - етнолог и/или антрополог – може анализом етничког идентитета у "новом кључу" доћи до битних сазнања о историјским, политичким, економским и културним одликама испитиване заједнице.

За истраживање етничког идентитета једне од националних мањина у Србији, одлучио сам се јер је питање националних мањина једно од најкомплекснијих питања у савременом свету. Њихово постојање, одлике које их красе и проблеми са којима се суочавају њихови припадници, без обзира да ли се посматрају кроз синхронијски или дијахронијски пресек, могу се анализирати једино у ширем политичком, економском и културном, контексту. Због тога је "читање" етничког идентитета неке заједнице неодвојиво од историјског, политичког, културног и економског контекста у којем се она налази – што за истраживача представља додатни мотив за рад. Осим тога, још један фактор који је учврстио моју намеру да се бавим посматрањем припадника једне националне мањине јесте чињеница да у Србији, од укупног броја њених становника, чак једну трећину чине припадници националних мањина, а да истраживања њихових етничких идентитета нису честа.

Када се поставља питање избора националне мањине чији ћу етнички идентитет испитивати, за мене није било превише дилема. Лако сам се определио да га спроведем међу припадницима немачке националне мањине у Војводини. Разлога за такво опредељење има више. Пре свега, Немци у Војводини након окончања Другог светског рата, у СФРЈ – а потом и у свим државним целинама у којима се она налазила – никада нису били предмет професионалног етнoлошког и/или антрополошког истраживања. О њиховој историји досада је написан и објављен извeстан број научних радова и монографија⁶, али до сада ни један етнолог и/или антрополог није спровео истраживање о припадницима ове националне мањине. Управо недостатак једног теоријски и методолошки утемељеног етнoлошког и/или антрополошког истраживања о Немцима у Војводини, у великој мери ми је отворио пут и учврстио ме у намери да испитам њихов етнички идентитет – у првим деценијама 21. века.

На основу горе наведеног, одлучио сам се за припрему и спровођење истраживања које у себи обједињује испитивање положаја немачке националне мањине и анализу њеног етничког идентитета у данашњој Војводини.

⁶ Узимајући у обзир чињеницу да је подужи списак литературе о историји немачке националне мањине у Војводини, овом приликом указујем на једну монографију из које је могуће доћи до најзначајнијих података везаних за живот Немаца на овим просторима и упознати се са свом релевантном литературом о овој проблематици. Види: Janjetović 2005.

Уз све горе набројане, додао бих још један веома важан разлог личне природе. С обзиром да фонетика мога презимена одудара од уобичајеног регистра презимена карактеристичних за ово поднебље, од најранијег детињства био сам приморан да га, у најразличитијим ситуацијама – посебно у контакту са администрацијом – небројано пута понављам, а уз то и да објашњавам своје етничко порекло. То је био додатни мотив да се посветим истраживању припадника националне мањине, који су вероватно и сами били у сличним ситуацијама небројано пута.

Теоријски оквир и методолошки приступ истраживања етничког идентитета Немаца у Војводини

На једном од претходних предавања из циклуса *Антрополошка агора*, на тему *Истраживања етничких мањина: искуства и дилеме*, моја колегиница Младена Прелић говорећи о сопственом истраживању Срба у Мађарској, веома је детаљно упознала присутне студенте и колеге са савременим теоријским дискурсом о етничком идентитету. Она је том приликом присутним слушаоцима предавања пружила прилику да се подробно упознају са свим релевантним теоријским и методолошким теоријским концептима на којима се базирају савремена истраживања етничког идентитета. Зато се нећу бавити теоријама о етницитету, него ћу настојати да директно пређем на тему мога истраживања.

У свом истраживању појам етничког идентитета посматрам не као објективно, већ као субјективно стање, тачније као субјективни симболички процес који чланове једне групе раздваја од чланова осталих група. Према томе, етнички идентитет посматрам као симболичку организацију друштвених односа, или симболичку врсту везе међу члановима етничке групе, која се у складу са потребама те групе може мобилисати или демобилисати и која је као таква подложна променама и редефинисању. У складу са тим, значење и употреба симбола/маркера етничког идентитета такође је подложно промени и редефинисању.⁷

Осим тога, теоријски оквир мог истраживања представља интерпретативна антропологија, на начин који заговара Герц, што значи постизање густог и подробног описа једног случаја који је изабран за истраживање (в. Gerc 1998). Тумачења самих саговорника представљају једну равну интерпретацију, а другу равну представљају тумачења која даје сам истраживач постављајући релевантне информације у одговарајуће кон-

⁷ Теоријску основу ове претпоставке чини оно што је Прелићева означила савременим дискурсом о етницитету, првенствено ставови који се односе на симболичку конструкцију етничке групе (Прелић 1997).

тексте. У средишту мог истраживачког процеса налази се представљање употребе симбола и смисла значења која му придају сами актери.

Резултат истраживања треба да покаже како једна мала етничка група, лишена политичке, економске и културне елите дефинише и свесно исказује свој идентитет и како свесно формулише сопствене стратегије⁸ његовог одржавања. Ово истраживање узима у обзир све релевнтне социјалне и демографске карактеристике проучаване групе, као и актуелни друштвени тренутак – посебно утицај процеса транзиције – у којем се налази српско друштво.

Ово истраживање не губи из вида међусобни однос између колективног и индивидуалног идентитета, јер је у основи носилац и интерпретатор колективног идентитета појединац. Осим тога, оно је у обзир узело представе које војвођански Немци испољавају о себи и другима, као и индивидуалне и унутар групне разлике и унутрашње дискусије кроз које решавају своје дилеме и проблеме.

Када је реч о одређењу појма национална мањина, није на одмет подсетити да је он у сферу етнологије и/или културне антропологије "ушетао" је из сфере политике и међународног права, али чак ни у њима није усвојен договор око његове јединствене дефиниције. У свом истраживању под појмом националне мањине подразумевам грађане једне државе који су категоризовани као етничка мањина и који као такви у тој држави имају званично признат статус и законом гарантована права⁹, полазећи од дефиниције овог појма коју је изнео Томас Хилан Ериксен.¹⁰

Према томе, проучавање комплексног појма какав је етнички идентитет готово само по себи намеће еклектичан теоријски приступ, јер је у супротном немогуће на прави начин спознати његову сложену природу.

Историјски и друштвени контекст проблема: немачка национална мањина у Војводини у прошлости

Досељавање Немаца у данашњу Војводину. После победе над Турцима у Великом бечком рату (1683-1699) Хабсбуршка монархија решена у намери да прошири своју управу на новоосвојене територије, те да их

⁸ Идентитетске стратегије јесу свесне и намерне активности које етничка група предузима с далекосежним циљем – одржавања етничког идентитета.

⁹ У Србији је законски оквир којим се регулише положај националних мањина и обезбеђује поштовање њихових Уставом гарантованих права, базиран на закону државне заједнице Србије и Црне Горе из 2002. године.

¹⁰ По њему национална мањина означава групу која је бројчано инфериорна према осталој популацији у друштву и/или држави, која није политички доминантна и која се репродукује као етничка категорија (Eriksen 1993, 120-121).

привредно и економски опорави, предузела је грандиозан пројекат колонизације становништва свог јужног дела царства. Последице тог пројекта уочљиве су и данас у етничкој структури Војводине, јер он представља јединствен етнички мозаик Европе, у којем егзистира око 26 различитих етничких заједница.

Главне етапе колонизације јужне Угарске (одвијале су се током 17. и 18. века, када су бројни сељаци, занатлије, војни ветерани и чиновници из тадашњих немачких држава-кнежевина, привучени обећаним олакшицама, кренули пут јужног тока Дунава и/или Панонске низије) јесу:

1. *Колонизација за време владавине Карла VI* (позната и као Мерсијева Колонизација) од 1722. до 1726. године;
2. *Терезијанска колонизација*, која се састоји од три велика таласа, од 1740. до 1780. године;
3. *Јозефијанско-леополдинска колонизација* од 1780. до 1790. године (в. Jankulov 1961).

Већина колонизованих Немаца живела је у сеоским срединама, тако да је у формирању њихових вредносних ставова и норми друштвено прихваћеног понашања пресудну улогу одиграо начин привреде, у коме су доминантну улогу имали земљорадња и занатство (в. Janjetović 2005).

Конституисање немачке националне мањине у Краљевини СХС. Колонисти из немачких кнежевина у Угарској веома дуго, практично све до Првог светског рата, нису поседовали јасно издиференцирану свест о сопственом етничком идентитету и припадности немачком народу и култури. Уместо тога, када је реч о самоодређењу појединца, код њих је највећи утицај имала породична, као и локална припадност сеоској заједници, тако да су Немци у насељима која су колонизовали, развили локалне дијалекте и специфичне облике сопствене културе (Balaša 2007, 23). По завршетку Првог светског рата, 1918. године, немачки колонисти чији су се преци доселили у јужну Угарску, по распаду Аустро-Угарске они су подљени између три државе: Мађарске, Румуније и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (Janjetović isto).

Стицањем статуса националне мањине, Немци у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца заокружили су процес уобличавања сопственог етничког идентитета и, попут других етничких мањина у свом окружењу, отпочели са његовом инструментализацијом, организујући бројна удружења и организације у циљу његовог очувања и унапређења.

Немачка национална мањина у Војводини између два светска рата. Према службеним подацима првог пописа становништва извршеног у Краљевини СХС, 1921. године, Немци су са 505.790 лица чинили нај-

бројнију националну мањину у њој, што је у том тренутку чинило 4, 22 % укупног броја њеног становништва (Binder 2003, 124).

Припадници немачке националне мањине, међу негерманским живљем популарно називани Фолксдојчерима¹¹, у периоду између два светска рата представљали су бројну, друштвено и политички добро организовану и економски снажну националну мањину у Краљевини Југославији. Међу 415 регистрованих мањинских културно-просветних, забавних, хуманитарних и политичких удружења, колико су припадници немачке националне мањине организовали у међуратном периоду, свакако је најзначајнији *Швапско-немачки културни савез* или популарно *Културбунд* (Schwäbisch-deutch Kulturbund), основан 20. 06. 1920. године у Новом Саду. Упркос чињеници да је његов рад суспендован одлукама државних органа у два маха, 1924. и 1927. године, он је у практичном смислу обављао улогу кровне организације Немаца у краљевини Југославији и представљао њихову најзначајнију организацију.

Немци у Југославији након Другог светског рата. Након окончања Другог светског рата и победе "социјалистичке револуције", Немци у Југославији – концентрисани углавном на територији Војводине – као што је то био случај са немачком националном мањином на простору целокупне југоисточне Европе, били су изложени правом одијуму. Стриктна примена "револуционарних закона" који су припаднике ове националне мањине осудили због сарадње са окупаторима и њиховим сарадницима и/или ратног профитерства, предвидела је масовно измештање Немаца у сабирне логоре. Уследиле су законске регулативе које су се односиле на национализацију њихове имовине и одузимање грађанских права југословенских држављана, које су у знатној мери погодили велики број лица немачке народности. Свега неколико хиљада Немаца, није се нашло под директним ударом револуционарног закона и успело је да задржи југословенско држављанство. Након репатријације и пуштања преосталих осуђених војвођанских Немаца, које је извршено 1952. године, добар део њих одлучио је да искористи легалне могућности иселавања које су се постепено отварале од педесетих година и да се исели код рођака који су већ живели у Аустрији или Немачкој.¹² Овај процес текао је постепено, тако да је до средине шездесетих година у Војводини остао мали број Немаца.

¹¹ Овим изразом, који порекло води из нацистичке терминологије, а чији је превод на енглески језик *Ethnic German*, често су означавани Немци у Војводини (Janjetović 2004, 121).

¹² Након извршене репатријације 1952. године, добар део војвођанских Немаца одлучио је да искористи легалне могућности иселавања и да се исели код рођака који су већ живели у иностранству. Види: Димитријевић 2005, 337-404.

Период етничке мимикрије. Положај преосталих Немаца у Војводини постепено се поправљао од средине шездесетих година тако да су они, у формалном смислу, поново стекли иста права као и припадници других националних мањина. Међутим, и поред организованих покушаја власти да преостале војвођанске Немце укључе у активан друштвени, привредни и културни живот југословенске заједнице, нису дали очекиване резултате.¹³ Поучен антинемачким расположењем и догађајима који су њиме изазвани, након успостављања социјалистичке власти у Југославији, највећи број преосталих Немаца у Војводини определио се за етничку мимикрију. Ову стратегију очувања етничког идентитета карактерише свесно прикривање сопственог идентитета и јавно испољавање етничког идентитета оних етничких група које су у том тренутку имале повољнији друштвени положај.

Етничку мимикрију и део опште атмосфере у којој су живели припадници немачке националне мањине, у то време, на сликовит начин илуструје реченица коју ми је поверила једна од мојих многобројних саговорница из Апатина. Упитана о разлозима због којих се изјашњавала као Мађарица у то време, иако су сви у њеном непосредном окружењу знали да је Немаца, она ми је одговорила: "*Били бисмо и Кинези, само да нас оставе на миру*"! На пописима становништва спровођеним у периоду од 1945. до 1991. године, лица немачког порекла још увек под дејством страха проузрокованог трауматичним послератним искуствима, декларисала су се као Мађари, Хрвати, Срби, Чеси или припадници неке друге етничке групе из непосредног окружења, јавно истичући симболе/маркере карактеристичне за њих.

Војвођански Немци су у неким случајевима одбацивали и/или прикривали сопствена лична и породична имена, често прихватајући она која су уобичајена међу припадницима мађарске, хрватске, српске или неке друге етничке групе из окружења (в. Крел 2006, 319-332; Крел 2008, 155-168). У извесном броју случајева, један број лица одлучио се да код власти, уз присуство или потписе одређеног броја сведока, прибави писмене потврде, у којима стоји да она – иако имају немачко порекло – заправо јесу асимиловани припадници неке од етничких група из окруже-

¹³ Југословенске власти су већ крајем четрдесетих и почетком педесетих година 20. века започеле са низом активности у циљу поновног укључивање припадника немачке националне мањине у друштвени живот, па су тако отворане школе у којима је настава обављана на немачком језику, покренуто је неколико листова на немачком језику, основано неколико организација за обављање културних, уметничких и спортских активности. Међутим, она нису изазвала промену стратегије очувања етничког идентитета преосталих Немаца. Види: Nikolić 2003, 174-176.

ња. Осим тога припадници немачке националне мањине у Војводини не-радо су се служили немачким језиком, не само у јавној комуникацији већ и у разговору са својим сународницима. Било је случајева да су га избе-гавали и приликом разговора са блиским сродницима, па чак и са члано-вима породице. Уместо на немачком, комуникација се одвијала на језику или језицима других етничких група у Војводини. Оваква (не)употреба немачког језика међу војвођанским Немцима делимично је проузрокова-ла свакодневно коришћење српског и/или мађарског језика, који су као језици најбројнијих етничких заједница у Војводини били у службеној употреби, што са матерњим језиком припадника немачке националне ма-њине није био случај. Осим тога, Немци нису организовали масовне про-славе којима би обележавали празнике, тако да се са приличном сигур-ношћу може изрећи тврдња да су у том периоду Немци у Војводини, у највећем броју, функционисали као скривена мањина.¹⁴

Избор овакве стратегије очувања етничког идентитета имао је и нега-тивне последице по немачку националну мањину на овом простору. Њо-ме су олакшани ранији покушаји етничке и културне асимилације изве-сног дела немачке популације, а она се, уз смањење природног прира-штаја, може сматрати једним од основних узрока драматичног смањења броја Немаца у Војводини.

(Ре)конструкција етничког идентитета Немаца у Војводини крајем 20. и почетком 21. века

Малобројни и без икаквог облика међусобне сарадње, војвођански Немци дочекали су деведесете године XX века и ескалацију кризе у којој се југословенско друштво нашло након драматичног распада СФРЈ и формирања нових држава на некадашњем простору бивше авнојевске Ју-гославије. Њени припадници су сопствено буђење из деценијама дугог стања етничке хибернације започели усред ове снажне етничке олује. Међутим, (ре)конструкција њиховог етничког идентитета, уследила је тек у процесу демократизације српског друштва, када је опредељеност

¹⁴ Појам "скривена мањина" представља *terminus tehnikus*, који је пре три го-дине установила група научника на Универзитету у Грацу, за потребе истражи-вања у склопу пројекта "Скривене мањине између Средње Европе и Балкана/ Hidden Minorities between Central Europe and the Balkans".

Он је коришћен у циљу означавања неколико службено непризнатих, малих етничких група на простору Аустрије, Словеније и Хрватске. Током његовог преиспитивања на међународној радионици у словеначким Раденцима, Биљана Сикимић је понудила могућност примене овог појма за сличне феномене у целој Југоисточној Европи (Promicer 2004, 13).

српске владе да интензивира усклађивање уставно - правних парадигми које се односе на заштиту њених националних мањина са актуелним европским стандардима, створило неопходне претпоставке за промену идентитетских стратегија Немаца у Војводини (в. Крел 2007, 440-441).

Немачка национална мањина у Војводини данас спада у ред "малих" националних мањина, а њени припадници су концентрисани углавном у највећим војвођанским урбаним срединама.¹⁵

Важан догађај у животу немачке заједнице на северу Србије збио се 1992. године у Новом Саду. Тада је извешан број представника ове националне мањине основао *Die Donau*, прво удружење које окупља грађане немачке националности у Војводини, након окончања Другог светског рата. Оснивањем овог удружења, чији је примарни задатак био очување, ревитализација и јавно испољавање симбола етничког и културног идентитета немачке националне мањине, покренут је процес оснивања сличних удружења, са идентичним задатком, и у другим урбаним срединама у којима живе Немци. Он није окончан до данас, будући да је и данас у току формирање нових удружења. Формирање и почетак ових удружења која окупљају припаднике немачке националне мањине означило је почетак промене њихове идентитетске стратегије у Војводини.

Теренско истраживање. Управо због чињенице да су припадници немачке националне мањине, након неколико деценија дуге етничке хибернације кренули у акцију (ре)конструкције сопственог етничког идентитета, те да се она одвија у оквиру њихових удружења – основана у урбаним војвођанским срединама, одлучио сам се да спроведем теренско истраживање у њима. Теренско истраживање је извршено у периоду од 2004. до 2008. године у Суботици, Апатину, Сомбору и Сремским Карловцима, међу тамошњим члановима удружења

Немачки народни савез (Deutscher Volksverband), *Адам Беренц*, *Герхард*, и *Немачко удружење за добросуседске односе Karlowitz*. Истраживање је вршено у тим срединама из више разлога. За истраживање међу војвођанским Немцима у градским срединама определио сам због тога

¹⁵ Према званичним подацима Републичког завода за статистику, по последњем попису становништва из 2002. године, на територији Србије живи 3.901 припадник немачке националне мањине. Од њиховог укупног броја, највећи број Немаца живи на територији Војводине, њих 3.154, а у осталом делу Републике живи само њих 747. У односу на попис из 1991. године, укупни број Немаца 5172 смањено се за 1271 припадника. Демографски пад је био знатно израженији у Србији, где се број Немаца са 1299 смањено на 747, него што је то био случај у Војводини. Највише Немаца данас живи у Београду (481), Новом Саду (410), Сомбору (339), Суботици (272), Панчеву (227), Зрењанину (181), Апатину (159) и Кули (158). У етничкој структури Војводине Немци учествују са 0,16% (Domonji 2003-2004, 151).

што резултати последњег пописа становништва из 2002. године непобитно указују на чињеницу да у сеоским срединама Војводине има таман толико Немаца да се могу пребројати "на прсте обе руке". Тачније речено, концентрисани су у урбаним срединама, па због тога треба тражити разлог у оснивању њихових удружења у војвођанским градовима. За истраживање у Суботици и Сремским Карловцима, одлучио сам се због тога што је реч о једине две војвођанске општине у којима је на поменутом попису становништва, први пут након окончања Другог светског рата, у њима забележен пораст броја Немаца. Наравно, он није резултат природног прираштаја, већ је узрокован етничким трансфером одређеног броја лица која су престала да се изјашњавају као Мађари, Хрвати и Буњевци и определила се да се поново изјашњавају као припадници немачке националне мањине. Осим тога, један од пресудних фактора на избор средина у којима сам извршио теренско истраживање утицала је спремност локалних руководства да ми "отвори врата", односно њихова сагласност да њихови руководиоци, активисти и чланову сарђују са мном.

Најбољу сарадњу и помоћ приликом контактирања са информантима остварио сам управо у Суботици, Сомбору, Апатину и Сремским Карловцима и сходно томе остварио најбоље резултате у сагледавању процеса (ре)конструкције етничког идентитета Немаца у тим срединама. Остала удружења и поред моје велике жеље и више узастопних покушаја да остварим сарадњу са њиховим руководством, а у циљу спровођења истраживања, нису "упалила зелено светло" сумњајући да иза мога ангажовања стоје "одређени кругови који не раде у интересу немачке националне мањине у Војводини" и/или како рекоше "некакве сумњиве намере". Било како било, истраживање сам спровео у оним срединама у којима је руководство локалних удружења схватило да иза мога истраживања стоје једино и искључиво научни мотиви. Због тога сам посебно захвалан оним члановима и активистима – дивним људима на терену – на несебичној помоћи и подршци коју су ми пружили у погледу остваривања контаката и организације спровођења разговора и интервјуа са припадницима немачке националне мањине, без које не бих могао да ступим у – за истраживача – релативно малу и као такву затворену заједницу, још увек оптерећену бременом прошлости.

Основни део истраживања чине емпиријски подаци прикупљени путем 60 отворених интервјуа (који садрже интерпретацију њихове животне приче са нагласком на искуства која доноси "мањински живот" у национално мешовитој средини). Осим тога, релевантни подаци прикупљени су путем упитника од око 100 припадника ове националне мањине. У њима се налазе одговори на питања о самоидентификацији, породичном пореклу, избору и етничком опредељењу/идентификацији брачног друга, етничком опредељењу/идентификацији деце, породичном животу, употреби језика,

етничкој дистанци и блискости, религиозности и верском животу, спорту, и осталим питањима од важности за испитивање етничког идентитета припадника немачке националне мањине у Војводини.

Истраживање је такође подразумевало и праћење рада удружења која окупљају лица немачке националности и њихов рад на оснивању Националног савета, а њиме је обухваћен и интервју са представником немачког Института за односе са иностранством за подручје Војводине (IFA)¹⁶, чији се координациони биро – институције која се углавном бави професионализацијом и демократизацијом немачких удружења ван Савезне Републике Немачке – за територију Војводине, налази у Сомбору.

Активности удружења у циљу (ре)конструкције етничког идентитета Немаца у Војводини. Руководство и активисти удружења која окупљају припаднике немачке националне мањине, у циљу обнове етничког и културног идентитета својих сународника у локалним срединама, али и на територији Војводине, непосредно по њиховом оснивању отпочели су низ различитих активности: од поделе хуманитарне помоћи лицима слабог имовинског стања, преко одржавања бесплатних течајева немачког језика и извођења обуке у раду на рачунарима, покретања васпитног програма за рад са децом у појединим обдаништима, организовања књижевних вечери, изложби и концерата у циљу популаризације немачке културе, обележавања места на којима су се налазили некадашњи сабирни логори намењени улогоравању војвођанских Немаца и/или масовних гробница, организовања посета исељених војвођанских Немаца некадашњем завичају, успостављања сарадње и умрежавања са сличним удружењима из Војводине и иностранства, обезбеђивања стипендија за средњошколце, све до рада на формирању Националног савета немачке националне мањине.

Важан задатак са којим су се срели руководиоци и активисти ових удружења био је обнова јавног манифестовања најзначајнијих симбола/маркера етничког идентитета – попут језика, вере, обичаја и културног наслеђа. Другим речима, пред њих је постављен задатак који је водио промени идентитетске стратегије Немаца у Војводини. То није био нимало једноставан и лак задатак, с обзиром на чињеницу да су етнички симболи/маркери претходних деценија свесно и систематски одбацивани и/или прикривани, а да је страх од одијума којем су Немци у Војводини били изложени још увек био снажан. Непосредно након оснивања ових удружења није био редак случај да су се припадници немачке националне мањине бојажљиво учлањивали у њих, не само због сенки прошлости већ и због бојазни да нису успели у довољној мери сачувати најбитније симболе/маркере етничког идентитета. У неким случајевима су чак и истакнути чланови поменутих удружења имали проблема у погледу њихо-

¹⁶ IFA – Institut für Auslandsbeziehungen: ifavojvodina(at)nadlanu.com

ве употребе и спољне манифестације. Известан број припадника немачке националне мањине суочио се са потребом да врати своја права лична имена и презимена, која су из страха од откривања њиховог етничког порекла била замењена именима и/или презименима карактеристичним за етничке групе из њихове средине.

Још један веома важан корак у погледу ревитализације етничког и културног идентитета Немаца у Војводини представља формирање Националног савета Немаца, децембра 2007. године, у чијем су конституисању учествовала сва регистрована удружења која окупљају грађане немачке националности са територије Војводине. Тим чином заокружена је промена њихове идентитетске стратегије и створени сви предуслови за јавно манифестовање симбола/маркера који чине етнички идентитет ове националне мањине.

Резултати истраживања спроведеног међу војвођанским Немцима, изложени у овом раду, потврђују константну промену њихове идентитетске стратегије, посебно у 20. веку, која стоји у тесној вези са актуелним историјским тренутком и општим друштвеним и економским приликама које су владале у држави у чијем саставу су се налазили.

"Буђење" Немаца у Војводини из "етничке хибернације" и напуштање "етничке мимикрије" – не само идентитетске стратегије, већ и душевног стања – у коме се највећи број припадника ове националне мањине налазио последњих деценија, није нимало лак и једноставан процес. Позитивне резултате етничког "буђења" Немаца у Војводини нужно је сагледавати у кључу новог времена, нових друштвених, политичких и културних промена, које се односе на прилагођавање уставно-правне парадигме Републике Србије актуелним европским стандардима, што за последицу има и позитиван однос њене владе према националним мањинама. Тежећи европским и евроатлантским интеграцијама, владајућа политичка елита у Србији све већу пажњу поклања националним мањинама. Оне постају значајан фактор повезивања са њиховим државама - матицама, као и фактор размене у сфери културе, информисања и образовања. Оне, такође, постају значајна спона у успостављању политичких и економских односа.

Литература

- Balaša**, Vanja. 2007. *Apatinski Nemci: konstrukcija etničkog identiteta*. Diplomski rad. Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet.
- Binder**, Fridrih. 2003. "Promemoria". U *Jedan svet na Dunavu. Razgovori i komentari*, ur. Nenad Stefanović, 169-188. München: Donauschwäbische Kulturstiftung, Humanitäre Hilfe Donauschwaben, Robert Lahr, Eggenfelden, i Društvo za srpsko-nemačku saradnju.

- Благојевић**, Гордана. 2005. *Срби у Калифорнији, Обредно-религијска пракса и етницитет верника српских православних парохија у Калифорнији*. Београд: Посебна издања ЕИ САНУ 54.
- Благојевић**, Гордана. 2006. *Срби у Грчкој у 20. веку: трансформација идентитета*. Докторска дисертација. Универзитет у Београду – Филозофски факултет.
- Gerc**, Kliford. 1998. *Tumačenje kultura*, 1-2. Београд: Biblioteka XX vek.
- Димитријевић**, Душко. 2005. Реституција "стечених права" припадника немачке мањине у бившој Југославији. *Теме - часопис за друштвене науке* 3: 337-404.
- Domonji**, Pavel. 2003-2004. Položaj malih manjina u Vojvodini. *Habitus* 9/10: 147-166. Novi Sad: Centar za multikulturalnost.
- Ericksen**, Tomas H. 1993. *Ethnicity and Nationalism, Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press.
- Jankulov**, Borislav. 1961. *Pregled kolonizacije Vojvodine u XVIII I XIX veku*. Novi Sad: Matica srpska - posebna izdanja.
- Janjetović**, Zoran. 2004. "Švabe u Vojvodini". U *Skrivene manjine na Balkanu*, ur. Sikimić Biljana, 121-134. Београд: Balkanološki institut SANU.
- Janjetović**, Zoran. 2005. *Deca careva, pastorčad kraljeva - nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918 -1941*. Београд: Institut za noviju istoriju Srbije.
- Крел**, Александар. 2006. Промене стратегије етничког идентитета Немаца у Суботици у другој половини 20. века. *Гласник етнографског института САНУ* LIV: 319-332.
- Крел**, Александар. 2007. "Положај немачке националне мањине у Војводини на примеру Немаца у Суботици". У *Положај националних мањина у Србији*, ур. Војислав Становчић. Београд: Одељење друштвених наука САНУ, књига, СХХ, Међуодељенски одбор за проучавање националних мањина и људских права, књига 30.
- Крел**, Александар. 2008. "Улога удружења 'Герхард' у ревитализацији етничког идентитета сомборских Немаца". У *Слике културе некад и сад*, Зборник Етнографског института САНУ 24, ур. Зорица Дивац, 155-168. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Лукић-Крестановић**, Мирослава. 1992. *Срби у Канади, Живот и симболи идентитета*. Београд: Посебна издања ЕИ САНУ 36.
- Nikolić**, G. 2003. "Život nakon skidanja sa krsta". U *Jedan svet na Dunavu*, ur. Nenad Stefanović, 174-176. Београд: Donauschwäbische Kulturstiftung-München.
- Павловић**, Мирјана. 1990. *Срби у Чикагу, Проблеми етничког идентитета*. Београд: Посебна издања ЕИ САНУ 32.
- Прелић**, Младена. 1995. *Срби у селу Ловри у Мађарској током XX века*. Будимпешта: Издан.

- Прелић**, Младена. 1997. После Фредерика Барта: савремена проучавања етничитета у комплексним друштвима. *Гласник Етнографског института САНУ XLV*, Београд.
- Прелић**, Младена. 2008а. "Првих шездесет година Етнографског института САНУ (1947-2007)–осврт на пређени пут". У *Слике културе некад и сад*, Зборник Етнографског института САНУ 24, ур. Зорица Дивац, 9-25. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Прелић**, Младена. 2008б. *(Н)и овде (н)и тамо, етнички идентитет Срба у Мађарској на крају XX века*. Београд: Посебна издања ЕИ САНУ 64.
- Promicer**, Kristijan. 2004. "(Ne-)vidljivost skrivenih manjina na Balkanu. Neka teorijska zapazanja". U *Skrivene manjine na Balkanu*, ur. Sikimić Biljana, Beograd: Balkanološki institut SANU.

Primljeno: 28.09.2009.

Prihvaćeno: 12.10.2009.

Aleksandar Krel

Institute of Ethnography SASA

**WE WOULD EVEN BECOME CHINESE, IF ONLY THEY WOULD
LET US BE: (RE)CONSTRUCTION OF ETHNIC IDENTITY OF GER-
MANS IN VOJVODINA**

Distinguished readers, the text before you has two major goals. The first one is to inform you on motives which determined my interest to deal with questions of ethnic identity of Vojvodina Germans in this period of my research and scientific activity. The other is to briefly present results of my current research of ethnic identity of German national minority in Vojvodina, concisely display the most important directions which defined its theoretical and methodological frame, and put forward the basic course of collection of empirical data in the field.

Key words: German national minority, Germans, Vojvodina, construction of ethnic identity, ethnic mimicry, ethnic transfer.